

צבעי השבטים וסמלם

אִישׁ עַל דָּגְלוֹ בְּאֵתֶת לְבֵית אֲבֹתָם יִחַנוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מִנְּגִד סָבִיב לְאֶהֱל מוֹעֵד יִחַנוּ: (במדבר פרק ב פסוק ב).¹

במדבר רבה פרשה ב סימן ז

סימנין היו לכל נשיא ונשיא, מפה וצבע. ועל כל מפה ומפה כצבע של אבנים טובות שהיו על לבו של אהרן.² מהם למדה המלכות להיות עושים מפה, וצבע לכל מפה ומפה. כל שבט ושבט - נשיא שלו צבע מפה שלו דומה לצבע של

אבנו.³

ראובן - אבנו אודם, ומפה שלו צבוע אדום ומצויר עליו דודאים.⁴

שמעון - פטדה, ומפה שלו צבוע ירוק ומצויר עליו שכם.⁵

לוי - ברקת, ומפה שלו צבוע שליש לבן ושליש שחור ושליש אדום ומצויר עליו אורים ותומים.⁶

יהודה - נופך, וצבע מפה שלו דמותו כמין שמים ומצויר עליו אריה.⁷

¹ כך הוא בחנייתם. ובמסעם? ראה תיאור המסעות בפרשת בהעלותך בפרק י להלן: "וַיִּסַּע דָּגְלֵי מַחֲנֵה בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בְּרֵאשִׁיתָהּ ... וְהוֹרֵד הַמִּשְׁכָּן וַיִּסַּעוּ בְּנֵי גֵרְשׁוֹן וּבְנֵי מְרָרִי נְשֵׂאֵי הַמִּשְׁכָּן: וַיִּסַּע דָּגְלֵי מַחֲנֵה רְאוּבֵן לְצִבְאֹתָם ... וַיִּסַּעוּ הַקֵּהָתִים נְשֵׂאֵי הַמִּקְדָּשׁ ... וַיִּסַּע דָּגְלֵי מַחֲנֵה בְּנֵי אֶפְרַיִם לְצִבְאֹתָם ... וַיִּסַּע דָּגְלֵי מַחֲנֵה בְּנֵי דָן מְאֹסָף לְכָל הַמַּחֲנֵה". ראה דברינו [על פי ה' יחנו ועל פי ה' יסעו](#) בפרשת בהעלותך. יכולנו אם כן לדרוש בנושא זה גם בפרשת בהעלותך, אלא שהמדרש עיקר מגמתו מופיע בפרשת במדבר ואנו אחריו.

² הכוונה כאן לחושן, וכתוב בתורה: "וְעִשִׂיתָ חֹשֶׁן מְשֻׁפֵּט מְעֵשָׂה חֹשֶׁב כְּמַעֲשֵׂה אֶפֶד תַּעֲשֶׂנוּ זָהָב תְּכֵלֶת וְאַרְגָּמָן וְתוֹלַעַת שָׁנִי וְשֵׁשׁ מְשֻׁזָּר תַּעֲשֶׂה אֹתוֹ: רְבִיעֵי וְיִהְיֶה כְּפֹל זָרֵת אֲרֻכּוֹ זָרֵת רָחְבוֹ: וּמְלֵאֲתָ בּוֹ מְלֵאֲתָ אֶבֶן אֲרֻבֵּעָה טוּרִים אֶבֶן טוּר אֶדָם פְּטִדָה וְכִרְקֵת הַטּוּר הָאֶחָד: וְהַטּוּר הַשְּׂנִי נֹפֵךְ סִפִּיר וְיִהְיֶה: וְהַטּוּר הַשְּׁלִישִׁי לְשֵׁם שָׁבוֹ וְאֶחָלְמָה: וְהַטּוּר הָרְבִיעִי תְרִשִׁישׁ וְשֵׁהָם וְיִשְׁפָּה מְשֻׁבָּצִים זָהָב יִהְיֶה בְּמְלֹאֲתָם: וְהָאֶבְנִים תְּהִיֶינן עַל שְׁמֹת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל שְׁתֵּים עָשָׂרָה עַל שְׁמֹתָם פְּתוּחֵי חוֹתָם אִישׁ עַל שְׁמוֹ תְהִיֶינן לְשָׁנֵי עֶשֶׂר שְׁבָטִים (שמות כח טו-כא). שמות השבטים היו גם על כתפי אהרן, באפוד, בשתי אבנים בלבד, וכבר הארכנו באבני החושן וכתפות האפוד ושמות השבטים שהיו כתובים שם, בדברינו [ונשא אהרן את שמות בני ישראל](#) בפרשת תצוה. והפעם אנו עוסקים בסמלי השבטים ודגליהם במסעותם ובמחנותם.

³ פשיטא לדרשן שאומות העולם: פרס, יוון, רומא וכו', למדו גינוני, טקסי ותכסיסי מלכות מעם ישראל, מצעידתו הגאה במדבר ביציאתו ממצרים. וממי עם ישראל למד? מהמלאכים! כמתואר בסימן ג הסמוך במדרש במדבר רבה שם: "בשעה שנגלה הקב"ה על הר סיני ירדו עמו כ"ב אלף מרכבות של מלאכים, שנאמר: רכב אלהים רבותים אלפי שנאן (תהלים סח יח), והיו כולם עשויים דגלים דגלים, שנאמר: דודי צח ואדום דגול מרובה (שיר השירים ה ז). כיון שראו אותן ישראל שהם עשויים דגלים דגלים, התחילו מתאווים לדגלים. אמרו: אלואי כך אנו נעשים דגלים כמותן". וכבר הארכנו בנושא זה בדברינו [איש על דגלו](#) בפרשה זו בשנה האחרת, פרשה שחלה ברוב שנים בין יום ירושלים בה נושאים דגלים ובין חג מתן תורה בו נגלה הקב"ה על הר סיני מלווה במלאכים "דגלים דגלים". דגלים אלה וגם אלה עלינו אהבה.

⁴ בברכת משה בפרשת וזאת הברכה הוא פותח בראובן הראשון ואומר: "יחי ראובן ואל ימות" ועל כך באו מדרשים רבים ששם נסלח סופית לראובן על חטאו בפרשת בלהה (ועל שלא השתדל מספיק בהצלת יוסף) וחזרה אליו הבכורה (חלקית). ראה בפרט ספרי דברים פ'סוקא לא ושמז. ולנו נראה שכבר כאן, במסעות הדגלים נסלח לראובן ואולי כבר ויותר באבני החושן. ראה שמות רבה פרשה לח סימן ט שעל אבן האודם היו כתובים מלבד ראובן, גם שלושת האבות: "על אודם היה כתוב: אברהם יצחק ויעקב וראובן". אולי קצת צפוף ולא בולט כמו בשאר האחים שכל אחד קבל אבן לעצמו (ראה גם אבנו של בנימין בסוף שהייתה צפופה), אבל הרצף: אברהם, יצחק, יעקב, ראובן, ודאי שפיצה ושימח את ראובן. ובאשר לדודאים, ראה מדרש אגדה (בובר), בראשית פרק ל ופרק מט שמדגיש שהדודאים גדלו בשטח הפקר וראובן הקפיד על הגזל ובזכות שנתנה לאה אותם לרחל, זכתה ונולד יששכר (ואולי רחל זכתה סוף סוף לבן ראשון - יוסף). האם זה מספיק על מנת להפוך את הדודאים לסמלו של שבט ראובן?

⁵ הנפת ציור העיר שכם על דגל שמעון נראית מעט מוזרה, בפרט לאור כל המדרשים הרבים שמגנים את המעשה, כגון בראשית רבה פ ב: "... דָּדָךְ יִרְצָחֶנּוּ שְׂכָמָה כִּי זָמָה עָשׂוּ (הושע ו ט) - כשם שהליסטים הללו יושבין על הדרך והורגים בני אדם ונוטלים ממונם, כך עשו שמעון ולוי לשכם". ומה לנו יותר מדבריו המפורשים של יעקב עוד באותו המעשה: "עכרתם אותי" וב"ברכתו" להם ערב מותו: "שמעון ולוי אחים כלי חֶסֶם מְכַרְתֶּיהֶם" (ראה בראשית רבה על הפסוק שיעקב משווה אותם לעשו)! זאת ועוד, ראה ספרי דברים פ'סוקא שלוי לפחות עשה תשובה (בעגל ובשיתים) שמעון חזר לווה: "שמעון ולוי שניהם שנתו בכוס אחד ... משל לשנים שלוו מן המלך, אחד פרע למלך וחזר והלוה את המלך, ואחד לא דיו שלא פרע אלא חזר ולוה". לוי שנלחם בזנות בשטים פרע את חובו שלוה בשכם ואפילו נמצא בחשבונו בזכות ואילו שמעון שזנה בשטים נמשל למי שהוסיף חוב על חובו. ראה דברינו [שטים של זנות](#) בפרשת בלק. ואין לנו הסבר מניח את הדעת על בחירת שכם כדגל מתנופף למראה כל לסמל שבט שמעון, מלבד אולי להפחיד את אמות העולם שלא יתעסקו עם בני ישראל ... ונשמח לשמוע הצעות מדולי המים.

⁶ גם לשבט לוי שאינו נמנה עם דגלי המחנות ולא מוזכר בתורה כ"דגל", נותן המדרש דגל וסמל (ראה יוסף להלן). הקשר של לוי עם האורים והתומים שהיו על לבו של הכהן הגדול הוא ברור ופשוט ומחוזק בברכת משה: "וּלְלֵוִי אָמַר תְּמִיד וְאוֹרֶיךָ לְאִישׁ חֲסִידֶיךָ". וכבר הארכנו לדון בנושא [האורים והתומים](#) בפרשת תצוה ושם הבאנו את דברי רמב"ן שהאורים היו האותיות הזוהרות באבני החושן (שהכילו את כל אותיות האל"ף ב"ת) והתומים היו הלב המבין של הכהן שידע לצרף את האותיות למילים ולחלקי משפט: "כאשר האותיות מאירות אל עיני הכהן עדין לא ידע סידורן, כי מן האותיות ... היה אפשר להעשות מהם ... תיבות אחרות רבות מאד. אבל היו שם שמות הקדש אחרים נקראים "תומים", מכוחם יהיה לב הכהן תמים בידעת ענין האותיות שהאירו לעיניו". שים לב איך בברכת משה מתחלף הסדר, קודם תומים ואח"כ אורים. והעיקר הוא שלוי נושא על דגלו את העדות על כך שהחזיר את ההלוואה שלקח ופרע את חובו (בנגוד לשמעון). כפי שמפתח מדרש פסיקתא זוטרתא (לקח טוב) דברים פרשת וזאת הברכה דף סד עמוד א, את הרעיון שראינו כבר במדרש ספרי בהערה הקודמת: "שמעון ולוי שניהם לוו מן הקב"ה ... חזר לו שמעון ולוה בשטים ... אבל לוי פרע חובו במעשה העגל ... ועוד הלוה את המלך בשטים ... לכך הכתוב משבח את לוי. שנאמר וללוי אמר תומיך ואורייך וגו' ראויים ללבוש אורים ותומים". ועניין שלושת הצבעים: שליש לבן ושליש שחור ושליש אדום, לא הבינונו, כפי שבעצם אין לנו הסבר לכל שאר התאמת צבעי השבטים (ראה זבולון ויששכר להלן). והמאיר עינינו יבורך.

⁷ סמל האריה ליהודה בא כמובן מברכת יעקב: "גור אריה יהודה מִטָּרֶךְ בְּנֵי עֲלִית פָּרַע רִבֵּץ כְּאַרְיֵה וְכָלְבִּיאֵי מִי יִקְמֹנּוּ" (בראשית מט ט) וקשור הן לסיפור יוסף ואחיו בו יהודה מתבלט כאח הבכיר והאחראי והן בהבטחה למלכות: "לא יסור שֶׁבֶט מִיְהוּדָה וּמְחַקֵּק מִבְּיָן

יששכר – ספיר, ומפה שלו צבוע שחור דומה לכחול ומצויר עליו שמש וירח, על שם: "ומבני יששכר יודעי בינה לעתים" (דברי הימים א יב לג).⁸

זבולון – יהלום, וצבע מפה שלו לבנה ומצויר עליו ספינה, על שם: "זבולון לחוף ימים ישכון" (בראשית מט יג).⁹
 דן – לשם, וצבע מפה שלו דומה לספיר, ומצויר עליו נחש, על שם: "יהי דן נחש עלי דרך" (שם יז).¹⁰
 גד – שבו, וצבע מפה שלו לא לבן ולא שחור אלא מעורב שחור ולבן. ומצויר עליו מחנה, על שם: "גד גדוד יגודנו" (שם יט).¹¹

רְגִלְיוֹ" (שם) והאריה הוא כידוע סמל המלכות: "לפי שהאריה מלך על כל החיות והבהמות" (מדרש תהלים (בובר) מזמור כב). ראה תיאור אריה-יהודה לאורך כל ההיסטוריה והעתיד בבראשית רבה צח ז: "גור אריה יהודה, מלמד שנתן לו גבורה של ארי וחוצפה של גוריו. מטרף בני עלית - מטרפו של יוסף עלית ונתעלית, מטרפו של תמר עלית ונתעלית. כרע רבץ: מפרץ עד דוד - כרע שכב, מדוד עד צדקיהו - כרע רבץ. כרע שכב מצדקיהו עד מלך המשיח. כרע רבץ בעוה"ז, כרע שכב לעתיד לבוא". ראה גם מדרש בראשית רבה בתחילת פרשת ויגש (צג ז) שמתאר את העימות הגדול בין יהודה האריה ויוסף השור ולאחר מכן את הפיוס בין שניהם: "נמצאו אוכלים כאחת" (צה א). אמנם, בספר דברים פרשת וזאת הברכה בא משה ומקצר מאד בברכתו ליהודה ונותן את סמל האריה לשבט דן דווקא: "דן גור אריה יזנק מן הבשן" (דברים לג כב), אבל נראה שברכת יעקב גברה. וחז"ל ניסו לפרש: "גור אריה יהודה - אמר ר' חמא בר' חנינא: זה משיח בן דוד שיצא משני שבטים, אביו מיהודה ואמו מדן, ובשניהם כתוב אריות: גור אריה יהודה, דן גור אריה" (בראשית רבה צז ט). ובבראשית צט ד נותנים לכל השבטים את סמל האריה: "חזר וכללן כולן כאחד ועשאן אריות". אך נראה שיהודה נשאר מעל כולם והיום כולם יהודים וכולם אריות.

⁸ במקומות אחרים מסמל החמור את יששכר, כפי שמברך אותו יעקב: "יששכר חמור גרם רבץ בין המשפּתים" (בראשית מט יד). אבל כאן גבר הפסוק בדברי הימים א יב לג: "ומבני יששכר יודעי בינה לעתים" שאותו דורשים חז"ל במקומות רבים לשבחם של בני שבט יששכר שהיו בקיאים בתורה ובחכמת הלוח ומועדי השנה ומכאן מקור הסמל של שמש וירח. ראה גמרא יומא כו ע"א: "אמר רבא: לא משכחת צורבא מרבנן דמורי, אלא דאתי משבט לוי או משבט יששכר. לוי - דכתיב (דברים לג) יורו משפטיך ליעקב, יששכר דכתיב: ומבני יששכר יודעי בינה לעתים - לדעת מה יעשה ישראל". ובבראשית רבה עב ה: "... ומבני יששכר יודעי בינה לעתים - מהו לעתים? רבי נתחומא אמר לקירוסים (זמנים), רבי יוסי בן קיצרי אמר: לעיבורים. ראשיהם מאתים וכל אחיהם על פיהם (המשך הפסוק שם בדברי הימים) - מאתים ראשי סנהדראות היה יששכר מעמידים וכל אחיהם על פיהם וכל אחיהם מסכימים הלכה על פיהם והוא משיב להם הלכה כהלכה למשה מסיני". כל כך, עד שראוי היה יששכר שיבנה בית המקדש בנחלתו (ספרי דברים שנד). ושם גם הקשר לדודאים שלאם נתנה לרחל (ראה דברינו על ראובן לעיל). וכבר הרחבנו לדון על יששכר בדברינו [יששכר חמור גרם](#) בפרשת ויחי וניסינו לשלב שם בין דמות החמור (הנושא ספרים!) ובין דמות תלמיד החכם והמשכיל בעתים ובמועדים. ובעלי התריסין הרוצים לנטות לדרך ההלכה יעינו בשו"ת ציץ אליעזר חלק ט סימן מד שדן בשאלה ההלכתית: איך ציירו על מפה של יששכר תמונת שמש וירח הרי אסור לעשות כן. על הסמלים האחרים אין כנראה שאלה, אבל על השמש והירח יש איסור מיוחד, ראה גמרא עבודה זרה מב ע"ב וכן דברינו [אלהי כסף ואלהי זהב לא תעשו לכם](#) בפרשת יתרו אנכי".

⁹ זבולון מזוהה בבירור עם ישיבה על חוף הים ועם ספנות וסחר בדרכי הים. ראה הסיפור בגמרא פסחים ד ע"א על אחד שהיה תמיד משבח את שפת הים כמה היא נאה וכמה טוב לגור שם ובדקו ומצאו שהוא משבט זבולון. ואף את ברכת משה הקצרה: "שמח זבולון בצאתך" ויששכר באהליך" יתחו חכמים בכיוון זה: "שמח זבולון בצאתך, מלמד שהיה זבולון סרסור לאחיו והיה לוקח מאחיו ומוכר לגוים ומן הגוים ומוכר לאחיו" (ספרי דברים שנד). הצעד הנוסף הוא הרעיון של יחסי הגומלין בין זבולון איש המעשה ליששכר המקדיש עתים לתורה, נושא נכבד שיש להקדיש לו דף לעצמו בהזדמנות ואכמ"ל. ע"פ, ראה פירוש רבינו בחיי בפרשתנו, במדבר פרק ב פסוק ב שמנסה להתמודד עם הצבעים של יששכר וזבולון לפחות: "ויששכר צבע מפה שלו דומה לכחול מצויר בה שמש וירח, על שם שהיו בקיאים בתקופות ומזלות. זבולון צבע מפה שלו לבנה סימן לעושרו שהכסף לבן ומצויר בה ספינה".

¹⁰ גם הדימוי של דן לנחש לקוח מברכת יעקב והוא מופיע במדרשים רבים ומזוהה עם דמותו של שמשון שבא משבט דן. ראה אגדת בראשית (בובר) פרק פג: "יהי דן נחש - זה שמשון, כשם שהנחש יוצא לעצמו (פי' יחיד), כך שמשון יוצא לעצמו והורג". ובהרחבה במדרש בראשית רבה צט יא יחד עם ביקורת על שמשון: "דן ידן עמו ... כיחידו של עולם שאינו צריך סיוע במלחמה, שנאמר (ישעיה סג) פורה דרכתי לבדי. כך שמשון העומד מדן אינו צריך אחרים שסייעו אותו בלא חרב אלא בלחי חמור. יהי דן נחש על דרך שפיון, כל החיות מהלכות זוגות וזוגות והנחש אינו מהלך בדרך אלא יחיד ... כשם שהנחש נקמן כך היה שמשון, שנאמר (שופטים טז) ואנקמה נקם אחת משתי עיני. כיון שראה אותו יעקב אמר לישועתך קייתיה' - אין זה מביא את הגאולה". וראה גם מדרש במדבר רבה י"ט שמבחין בין נחש לשפיון ונותן לשמשון שתי תקופות הנהגה, בחייו ובמותו: "יהי דן נחש על דרך שפיון על אורח ... כנגד שני פעמים שכתוב עליו שהוא שפט את ישראל עשרים שנה ואלו הן: (שופטים טו) וישפוט את ישראל בימי פלשתים עשרים שנה והוא שפט את ישראל עשרים שנה. ללמדך, שעשרים שנה שפט את ישראל בחייו ועשרים שנה אחר מיתתו היה מורא של שמעון על פלשתים וישבו בהשקט". נחש כפול! אבל בדברינו לעיל על יהודה כבר ראינו שמשו דווקא נותן לדן את סמל האריה (ומקצר מאד בברכתו ליהודה), עד שהמדרש נאלץ לומר ששניהם נמשלו לאריה ואולי כל השבטים נמשלו לאריות (ולנחשים ולזאבים, במדבר רבה יג ח). אבל בספרי דברים פסקא שנה מובא טעם יפה מדוע נתן מה לדן את סמל האריה: "דן גור אריה, מלמד שסמוך לקסר וכל מי שסמוך לקסר נמשל לאריות". מי שגר על הגבול הוא אריה.

¹¹ המחנה עליו מדובר כאן הוא כמובן מחנה צבא ובא לסמל את כוחם וגבורתם של בני גד כלוחמים מעולים וכחלוצים שעברו לפני המחנה, לאחר שנטלו נחלתם בעבר הירדן מזרחה (יחד עם שבט ראובן וחצי מנשה). על גבורתו של גד ראה בראשית רבה (תיאודור-אלבק) פרשת ויחי פרשה צז: "גד גדוד יגודנו, זה שבטו שלגד שכשהיה אחד מהן יוצא למלחמה היו נוצחין והיו הורגין מפרק הראש ועד הזרוע". ובמדרש שכל טוב (בובר) בראשית פרק מו: "ובני גד צפיון. לפי שבני גד עתידין להיות עורכי מלחמה, כדכתיב גד גדוד יגודנו (שם מט יט), וכתוב וטרף זרוע אף קדקוד (דברים לג כ), לפיכך נקרא על שם מלחמותיו". וראה עוד בתלמוד ירושלמי מסכת סוטה פרק ח הלכה י: "גד גדוד יגודנו, גייסא אתי מגייסתי והוא מגייס ליה" - צבא שבא לטטוף את שבט גד, סופו ששבט גד שוטף אותו. וגם ברכת משה: "ברוך מרחיב גד" מתפרשת על גד שהיה כובש ומרחיב את גבולותיו. ובדומה לדן, משה נותן גם לו את סמל האריה: "כְּלָבִיא שֶׁכָּן וְטָרַף יָרֹעַ אֶף קֶדְקֵד" והמדרש מדגיש גם כאן את עובדת היותו קְסָפֵר, בגבולה של ארץ ישראל: "ולגד אמר. מלמד שתחומו של גד מרחיב והולך, לכך נאמר: ברוך ה' שהוא מרחיב תחומו של גד כלפי מזרח. מלמד שהיה סמוך לספר. שכל סמוך לספר נמשל באריות מפני שהיו עומדין בפני האומות שלא יכנסו לארץ ישראל לכך נאמר כלביא שכן" (פסיקתא זוטרתיא (לקח טוב) דברים פרשת וזאת הברכה דף סה עמוד א). ואולי המחנה הוא גם רמז למבנים שבנו בני גד ובני ראובן להגנת משפחותיהם, כאשר נחלצו חלוצים לכיבוש ארץ ישראל המערבית, כמסופר בספר במדבר פרק לב. ראה תיאור חזרתם לעבר הירדן המזרחי במדרש בראשית רבה פרשה צח סימן טו שהבאנו בדברינו שבטי עבר הירדן המזרחי [בפרשת מטות](#).

נפתלי – אחלמה, וצבע מפה שלו דומה לייך צלול שאין אדמימותו עזה. ומצויר עליו אילה, על שם: "נפתלי אילה שלוחה" (שם כא).¹²

אשר – תרשיש, וצבע מפה שלו דומה לאבן יקרה שמתקשטות בה הנשים, ומצויר עליה אילן זית, על שם: "מאשר שמנה לחמו" (שם כ).¹³

יוסף – שוהם, וצבע מפה שלו שחור עד מאד, ומצוירה לשני נשיאים, אפרים ומנשה. מצרים, על שם שהיו תולדותם במצרים. ועל מפה של אפרים היה מצויר שור, על שם: "בכור שורו הדר לו ... והם רבבות אפרים (דברים לג ז) –" זה יהושע שהיה משבט אפרים. ועל מפה שבט מנשה היה מצויר ראם על שם: "וקרני ראם קרניו ... והם אלפי מנשה" (שם) - על שם גדעון בן יואש שהיה משבט מנשה.¹⁴

בנימין – ישפה, וצבע מפה שלו דומה לכל הצבעים, ל"ב הצבעים, ומצויר עליו זאב, על שם: "בנימין זאב יטרף" (בראשית מט כז).

לכך נאמר "באותות" - שסימנים היו להם לכל נשיא ונשיא.

בולי השבטים משנת תשט"ו – 1956 – 1955¹⁵

¹² זריזותו של נפתלי מפורסמת באגדה שהוא "קפץ" למצרים להביא את שטר מערת המכפלה כאשר עשו ביקש למנוע את קבורת יעקב במערת המכפלה (בראשית רבה צז): "נפתלי אילה שלוחה מלמד שקפץ למצרים כאייל והביא שטר המערה לקבור את אביו". ויש לכך גם אולי גם רמז בשירת דבורה: "וּנְפֹתְלִי עַל מְרוֹמֵי שָׁדָה" (שופטים ה יח). וגם את ברכת משה לנפתלי: "נִפְתָּלִי שִׁבְעַת רְצוֹן וּמִלֵּא בְרִפְתֵּהּ ה' יָם וְדָרוֹם יִשָּׁה" (דברים לג כג), מקשר המדרש עם תנועתה הקלה והמהירה של האילה: "נפתלי אילה שלוחה, מדבר בארצו שכולה בית השלחין" (בראשית רבה צח ז). ראה שם תיאור פוריותו של עמק הירדן מצפון ים כנרת ועד בית שאן ובפרט בקעת גינוסר שהיא "גני שרים". "נפתלי אילה שלוחה זו בקעת גנוסר, שהיא ממחרת את פירותיה כאיל". (בראשית רבה צח יז ופרשה ק).

¹³ כבר הארכנו לדון בברכתו של אשר ולפיכך נקצר כאן.

¹⁴ בחושן הייתה רק אבן אחת לשבט יוסף ולא שתי אבנים אחת לאפרים ואחת למנשה. שהרי הייתה אבן ללוי (ובעקבות זה נותן לו המדרש דגל, הגם שלא מוזכר "דגל לוי" בתורה) ויש רק שתיים עשרה אבנים. וכבר הערנו בדברינו ונשא אהרון את שמות בני ישראל בפרשת תצוה שבחושן לא התקיימה ברכת יעקב: "אפרים ומנשה כראובן ושמעון יהיו לי". אבל במסע המחנות היה דגל לאפרים ודגל למנשה. צבעם הכללי היה זהה כאבן השוהם של אביהם בחושן, אבל דגל נפרד לכל אחד: דגל שור ודגל ראם שבאו להם מאביהם. ועוד דבר משותף היה להם: ציור של מצרים (מה בדיוק? פירמיה? נילוס?) שמזכיר את מכירתם בארץ מצרים. שים לב איך יוסף נותן להם שמות: "כי נשני אלהים את כל עמלי ואת כל בית אבי ... כי הפריני אלהים בארץ עניי" (בראשית מא נא-נב). האם לשני שבטים אלה יש זכרון יציאת מצרים מיוחד? זכרון של עבדים או של בני השליט? של שבטים שנולדו שם?

¹⁵ סמלי השבטים תואמים למדרש שלנו, להוציא את שבט דן שסמלו כאן מאזניים, כנראה משום "דן ידיו עמו" שהוא סמל המשפט וסמלו של יוסף שהוא אלומות עפי"י חלום יוסף בפרשת וישב, או, כפי שכתוב על שובל הבול: "מבורכת ה' ארצו". ולשבטי מנשה ואפרים אין בולים כי הבסיס הוא אבני החושן כפי שצוין בהערה הקודמת. והצבעים לא תואמים בכלל למדרש. ולא ברור לי מי האמן ובאילו מקורות נעזר והאם היה מדרשנו לנגד עיניו. ובבתי כנסת שונים ברחבי הארץ וגם במשכנות אומנויות יש וריאציות שונות של סמלי השבטים, המפורסם ביותר הוא אולי "חלונות שאנאל" בבית הכנסת שבמרכז הרפואי הדסה עין כרם, ירושלים, שגם עליהם יצאה סדרה של בולים בשנת 1973. חיפוש "סמלי השבטים" או "בולי השבטים" ברשת מעלה דברים מעניינים.

שבת שלום
מחלקי המים